

PUHALO MILAN

DRUŠTVENA KLIMA ZA VRLJEME VELEIZDAJNIČKOG PROCESA

U BANJALUCI

E

Iz političkih razloga zatvorenici pripadnici nacionalnog pokreta poznatog pod imenom "MLADA BOSNA" iz Sarajeva su dovedeni u Banjaluku. Zatvorili su ih jednim dijelom u Crnu kuću, a drugim dijelom u vojnu zgradu pored gradskog mosta. Iz jednog i iz drugog zatvora, vođeni su vezani na sudjenje, koje je održavano u zgradi gdje je danas kono KOZARA. Javnost je uzbudjena pratila cijeli tok sudjenja. O tome se pričalo u svim sredinama i bila je to glavna tema svakodnevnih razgovora.

Banjaluka^č javnost bila je na strani onih kojima se sudilo, nada su austrougarske vlasti nastojale da ih što više ocrne. Mjere austrougarskih vlasti odobravalu su samo austrofili, naročito tzv. "koferaši", to jest, oni koji su se u Bosni i Hercegovini nasljeđavali poslije austrougarske okupacije i~~lx~~ bili politički oslonac režimu. U gradu je odmah po dovodjenju zatvorenika organizovano donošenje hrane Budući da muškarci nisu smjeli da nose hranu, jer bi bili uhapšeni kao politički prestupnici, hranu su odnosili žene i djeca. Čak i~~lx~~ oni su postali meta režima, premda je i ranija praksa bila da rodbina i poznanici mogu slati hranu zatvorenicima. Bilo je slučajeva da su žene i djecu zvali na saslušanje, tražeći od njih objašnjenja zbog čega i kome nose.

Medju stražarima zatvora kod Kastela, u zgradi koja i danas postoji pored gradskog mosta, bi~~lx~~o je jedan musliman, čijeg se ime na mogu sjetiti, ali je ljudima bio veoma poznat po svojoj predusre~~lx~~đljivosti i spremnosti da pomogne zatvorenicima u mjeri koliko je to njemu bilo moguće. Ukoliko bi se eventualno otkrilo ono što je zak zatvorenike

činio, dolazilo je u pitanje i njegova služba. Međutim, on je i pored toga činio razne usluge građanima da bi na posredan način mogli komunicirati s "veleizdajnicima". Šta više, on je omučavao da se zatvornicima doturi i alkoholno piće, a to je bio krivični prestup. Proizvodnja alkohola bila je pod strogom kontrolom, a posebno je bilo zabranjeno da alkohol koriste zatvorenici. Ukoliko se alkohol nađe kod zatvorenika, odgovarali bi stražari.

Žene su donosile alkohol u tamnim flašama. Pomenuti stražar musliman, ko bajagi je pitao što je u njima, mada je znao da je u njima alkoholno piće. One su odgovarale da je u njima mlijeko, a on je uzimao i probao, glasno komentarišući da se to čuje: "A jest, mlijeko je!" Preko njega dostavljale su se i cedulje zatvorenicima.

Pošto nisu uspjeli da spriječe dostavljene hrane zatvorenicima, jer je na zabrane javnost reagirala, dozvoljeno je donošenje hrane. Hrane bilo je u znatnim količinama, premda su prehrambeni artikli bili veoma skupi. U ekonomskom smislu dostavljanje hrane iz grada odgovaralo je organima uprave, jer nisu morali sami izdvajati sredstva u većem obimu za ishranu zatvorenika.

Zatvorenike su na sudjenje dovodili sporednim ulicama u pratnji oružnika. Međutim, građani su nalazili načina da prate dovodjenje i odvodjenje i da u tim prilikama upute riječi simpatija i ohrabrenja. Djeca i omladinci, isto tako kao i odrasli, pratili su ovaj proces, izražavajući sami glasne simpatije, naročito djaci Velike realke. I sama su se djeca angažovala da pomažu zatvornicima. Jedan oblik pomoći bio je putem dostavljanja cedulja, koje su dječjim strelicama ubacivali na prostor gdje su zatvornike izvodili u svakodnevnu šetnju. Ove komunikacije bile su naročito prisutne u vrijeme dok se sam proces pripremao. Na strelicama bile su stavljene cedulje, one koje su im

odrasli davali. Uhapšenici iz ovog "Veleizdajničkog procesa" poslije prvog rata su pričali kako su za vrijeme izvodjenja u šetnju naročito gledali gdje se nalazi koja dječja strelica, jer su znali da se na njoj ili u ~~u~~ blizini nalazi neka cedulja s obavještenjem.

Veza sa zatvorenicima ostvarivana je i preko advokata, mada se na njih posebno motrilo. U vrijeme razgovora advokata sa zatvorenicima, uvijek je tu bio prisutan neko iz upravnog aparata.

Medju državnim službenicima, pa čak i u redovima straže sigurnosti, bilo je onih koji nisu opravdavali austrougarsku okupatorsku vlast. Jedan od takvih bio je i jedan od oficira policije u Banjaluci, po nacionalnosti Slovenac. On je bio veoma strog na riječima, ali ništa nije htio preduzimati protiv građana. S obzirom na njegov položaj, činio je sve ono što je mogao. Prestupnike je samo zapisivao, ali je to činio radi javnosti. To je činio da ne bi bio otpušten iz službe i bio kažnjen zbog toga što nije izvršavao ono što su od njega predpostavljeni tražili. Dobrim dijelom on je uticao i na svoje potčinjene da zažmire i ne vide što ne bi morali.

Da bi se shvatila politička atmosfera u gradu, mora se imati u vidu činjenica da se od upravnih vlasti zabranjivalo da više od tri osobe budu na okupu. Bilo je zabranjeno čak i da omladinci budu u grupi. Posebno se motrilo na svako okupljanje u toku noći. Bilo je zabranjeno čak i igranje karata. Ukoliko su se karte kod ~~nekoga~~ nekoga pronašle, one su bile zaplijenjivane, a oni koji su igrali, odvođeni su u zatvor. Jednom nas je tako ovaj komandir, Slovenac, uhvatio da igramo karata, ali nam je samo zapisao imena i najurio kućama, nikakvih drugih posljedica nije bilo.

Zaista je bilo teško ovakvim ljudima da djeluju u uslovima kada je u Banjaluci bio oblasni predstojnik, zloglasni Pačovski. Nosilac diktatorske prakse zaveo je jednu vrstu političkog terora u gradu, tako da su poslije njegovog premještaja mogli odahnuti i njegovi pot-

4.)

-činjeni, a naročito javnost u gradu. Pačovski je tražio od kotarskih predstojnika da energično i strogo primjenjuju mjere protiv stanovništva za svaki oblik neposlušnosti, odnosno nepridržavanja onoga što se od gradjanstva na cijelom području Okružne oblasti tražilo. Svi su mogli odahnuti kada je ~~on~~ onitšao.

U toku rata, mnogi zatvori bili su puni. Unutar Kastela bio je vojni zatvor u kojem su bili smješteni osudjeni vojnici. Zgrada kod Gradskog mosta bila je koištena kao zatvor, samo za osudjene "veleizdajnike". Najveći broj zatvorenika bio je smješten u Okružnom zatvoru, Crnoj kući. Postojao je i Sreski zatvor, odnosno zatvor Gradskog i Seoskog kotarskog ureda. Gradski kotarski ured bio je smješten u zgradi Vlade Babića do filijale Zemaljske banke, na mjestu gdje je danas Privredna banka. POzadi zgrade bio je zatvor. Seoski kotarski ured, čija je nadležnost bila nad okolnim selima, bio je smješten u istoj onoj zgradi gdje je bilo sjedište sreza poslije završetka rata, preko puta Carske škole, gdje je poslije II. Svjetskog rata bila osnovna škola "Z~~am~~aj Jove Jovanović" a prije rata - Poreska uprava i Katastar. Seoski kotarski ured imao je u dvorištu prizemnicu u kojoj je bio zatvor. U ovom zatvoru bili su smješteni učenici Velike realke, kojima je bilo sudjeno u procesu , koji je takodje dobio naziv "veleizdajnički", a vođen je zbog djelatnosti djačke organizacije "Jugoslavija", kada je sudjeno grupi djaka hrvatske, muslimanske i srpske nacionalnosti.

Banjalka, 9. juna 1978.

(Puhalo Milan)

